

RECENSIES

HET ALLEDAAGSE VAN DE ETHIEK

Leszek Kolakowski, *Freedom, Fame, Lying and Betrayal. Essays on Everyday Life*. Londen, Penguin, 1999, 143 pp., £ 6,99. ISBN 0 14 028044 8

Leszek Kolakowski, *Over het alledaagse leven*. Amsterdam, Boom, 2000, 141 pp., Hfl. 34,50/Bfr. 699. ISBN 90 5352 580 7

Ouderwordende filosofen hebben soms het talent om op een heel toegankelijke manier de meest elementaire thema's van het dagelijkse leven in een wijsgerig perspectief te plaatsen. Vanzelfsprekend is dat niet, omdat het academische bedrijf ook de filosofen er al te vaak toe aanzet toch zeker niets in boekvorm te publiceren wat specialisten zouden kunnen afkeuren. Bijgevolg schrijven vakfilosofen dikwijls voor vakfilosofen (en voor commissies die de integrale kwaliteitszorg in het oog moeten houden). Aan deze gekke situatie heeft de in Oxford wonende Poolse filosoof, Leszek Kolakowski, zich nagenoeg steeds kunnen onttrekken – op gevaar af, maar dat zal hem wel koud laten, dat sommigen hem geen filosoof noemen, maar een essayist, een ideoloog of een polemicus, wiens geschriften zelfs het 'academisch niveau' niet halen.

Stellen dat Kolakowski in geen enkel opzicht een specialist zou zijn, is fout. Hij is bijzonder goed thuis in de geschiedenis van de christelijke spiritualiteit, zoals onder meer uit zijn merkwaardige studie over het jansenisme, *God owes us Nothing* (zie *De Uil van Minerva*, volume 14, nr. 2, winter 1997) blijkt. Dit werk getuigt van academische belezenheid en van vakfilosofische eruditie, maar eveneens van scepsis en zin voor polemieken. Ook in een ander opzicht kunnen we Kolakowski een specialist noemen: hij is allesbehalve een amateur wanneer het op ironische kritiek aankomt, wanneer hij een ideologische of rationaliserende redenering ontwricht of er de absurde consequenties van blootlegt. Van dit specialisme hebben we kunnen genieten in de reeks opstellen over aspecten uit het alledaagse morele leven. De meeste van deze in het Pools verschenen opstelletjes zijn nu gebundeld en in het Engels bij Penguin en in het Nederlands bij Boom verschenen. Ze vormen een mooi geheel. Onder de titel *Freedom, Fame, Lying and Betrayal. Essays on Everyday Life*, of *Over het alledaagse leven* kunnen deze bundels uitstekend als elementaire inleidingen tot de ethiek dienen. Met 'elementair' bedoelen we niets negatiefs, maar wel het feit dat Kolakowski het over de elementaire ethiek, over de grondgegevens van het alledaagse zedelijk leven heeft. Daarom heeft hij het over macht en faam, over bedrog en verveling, over fortuin en deugdelijkheid, over bijgeloof en

stereotypen – thema's die nagenoeg dagelijks op de een of andere manier ons leven kleuren. De kracht van die opstelletjes bestaat er nu in dat Kolakowski erin slaagt in hoofdstukjes van acht à tien bladzijden de kern van thema's als de verveling of het liegen te onthullen, deze fenomenen in een context en relativiteit te plaatsen waardoor hij aan absolutisme en moralisme ontsnapt. Ironie en scepsis blijven de boventoon houden.

De Poolse filosoof zoekt niets modieus en streeft ook geen bepaalde politieke correctheid na; hij steekt zijn eigen standpunten niet onder stoelen of banken en schuwt geen eigenzinnigheid. Hij komt er rond voor uit dat een leven zonder geweld onvoorstelbaar is en dat elke vorm van geweld veroordelen neerkomt op het veroordelen van leven. Hij heeft oog voor menselijke ongelijkheid, maar tegelijk stelt hij dat het eerbiedigen van de menselijke waardigheid bij iedere mens een gelijkheid impliceert die ons boven barbaarsheid stelt – zij verdedigt en beschermt niet alleen de beschaving, maar maakt ons vooral tot menselijke wezens. Die menselijke waardigheid staat ook centraal in onze eerbied voor de natuur. Hier wimpelt hij de ecologische slogan weg, die om de haverklap wordt uitgeschreeuwd, dat we de natuur als dusdanig moeten beschermen en eerbiedigen. Neen, zegt Kolakowski, het is de mens die telt, en *elke* vorm van leven in stand willen houden impliceert dat we ook de tbc-bacil of het pokken-virus zouden moeten beschermen. Dit wil niet zeggen dat respect voor dieren en planten een overbodige luxe zou zijn, integendeel, fauna en flora behoren tot de herbergzaamheid van de wereld en menswaardige omgang met dieren kan ons veel over onszelf leren.

Het godsdienstige thema ontbreekt zelden bij Kolakowski. Wars van elk fanatisme slaagt hij erin onbevangen over God te schrijven of te spreken; hij heeft geen confessionele verplichtingen. De wereld zonder een spreken over God is niet goed voorstelbaar, maar tegelijk weten we niet zo goed wat we zeggen als we iets over Hem – Zijn bestaan of niet-bestaan – beweren. In de alledaagsheid hoort Hij tot ons bestaan, maar we weten niet hoe; we herkennen Hem soms in bepaalde bijbelse verhalen en zelden in wat theologen geleerd uiteenzetten. In die context lijkt God wel heel goed op ons, hoewel we misschien toch niet onze boosaardigheid als een afspiegeling van God moeten opvatten. Kolakowski stelt niettemin toch de vraag of God misschien niet 'gewoon' het kwaad is en of misschien niet Satan de wereld heeft geschapen. Ook deze ketterse vragen beantwoordt de Poolse filosoof niet.

Deze verzameling opstellen zijn, zoals al opgemerkt oorspronkelijk in Polen verschenen. De Nederlandse vertaling (door Ekke Overbeek) volgt de Engelse (vertaald door Agnieszka Kolakowska) niet en in de drieëntwintig hier opgenomen stukjes zijn er tien (Terrorisme, heiligen, de mathematicus en de mysticus, de lach, de jeugd, seks, nietsdoen, het geweten, de doodstraf, het goede en het kwade) die we niet in de Penguin-uitgave aantreffen.

Daartegenover ontdekken we tussen de achttien opstellen van de Engelse uitgave vijf stukjes die we in de Nederlandse vertaling missen (On Virtue, On the Wheel of Fortune, On Violence, On Boredom, On luxury).

Kolakowski herinnert ons aan besluiten van het gezond verstand die vaak van meer filosofisch inzicht getuigen dan acrobatische argumentatieprocedures waarmee veel Anglo-Amerikaanse academici het vak van filosoof zo saai weten te maken. Een citaat moet hier als illustratie volstaan: "Mensen begaan soms overtredingen in omstandigheden die maken dat wij bereid zijn ze te rechtvaardigen of tolerantie te tonen. (De leugen om bestwil, diefstal om iemand te redden of uit honger). Dat verandert echter niets aan onze opvatting over keuzevrijheid. Het laat hoogstens zien dat rigoureuze morele regels niet aansluiten bij de realiteit van deze wereld en het brengt ons een waarheid in herinnering die we als kind al kenden: menselijk handelen is vol ambiguïteit" (uit het opstel 'Over het geweten', Boom-uitgave, pp. 115-116).

Jacques DE VISSCHER

* * *

KWALITEIT EN EERBIED

Herman De Dijn *De herontdekking van de ziel. Voor een volwaardige kwaliteitszorg.* (Annalen van het Thijmgenootschap 87, nr. 3) Nijmegen, Valkhof Pers, 1999, 88 blz. Bfr. 458 (verspreiding in België: Maklu, Antwerpen) ISBN 90 5625 062 0.

Door de mensen op straat lastig te vallen met vragen over de zorg voor de ziel (*melète psuchès*) zou Socrates destijds in Athene heel wat mensen hebben geërgerd. Toen zouden de mensen meer aandacht hebben geschonken aan hun lichaam, aan uiterlijk vertoon en materiële welvaart. Dat is vandaag niet anders. Bovendien heeft de notie ziel niet meer de betekenis die zij vroeger had. 'Ziel' is een woordje dat in geen ernstige – lees wetenschappelijke – taal een plaats krijgt. Enige populariteit heeft het woord in jongerenmiddens als het maar in de Engelse vertaling, *Soul*, wordt gebruikt. Herman De Dijn, een gevestigde filosoof te Leuven, tot onlangs vice-rector van zijn universiteit en internationaal bekend voor zijn Spinoza-studies, trotseert de academische wereld met de stelling dat het probleem van de moderne mens een aangelegenheid van de ziel is. Hiermee sluit hij zich bij een eeuwenoude traditie aan die de moderniteit juist definitief achter zich wou laten.

Deze stelling ontwikkelt De Dijn in het Thijmessay 1999 dat de Nederlandse vereniging voor wetenschap en levensbeschouwing, het 'Thijmge-